

Janusz Kosicki

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Zmiany w gospodarstwach rolnych Unii Europejskiej i Polski w latach 1970–1995

Wstęp

Celem referatu jest ukazanie zmian, jakie zaszły we Wspólnej Polityce Rolnej (CAP) Unii Europejskiej i jak wpłynęły one na modernizację gospodarstw rolnych krajów doń należących oraz zilustrowanie zmian, jakie wystąpiły w polskim rolnictwie i jego strukturze agrarnej.

Okres dwudziestopięciolecia 1970–1995 można uznać za charakterystyczny i wystarczający do ukazania zaistniałych przeobrażeń. Był to okres, w którym kraje Unii Europejskiej (początkowo dziewiątka, później dwunastka, a od 1995 r. piętnastka) osiągnęły znaczące sukcesy w unowocześnianiu gospodarstw i we wzroście wydajności pracy. Nie można tego natomiast powiedzieć o rolnictwie polskim.

Po zapoczątkowaniu korzystnych przemian w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych rolnictwo w Polsce przechodziło różne koleje aż do głębokiego kryzysu, który wystąpił szczególnie w latach 1990–1991. Nastąpiło wówczas, jak stwierdza Józwiak [4]:

- ograniczenie o ok. 8% popytu na produkty żywnościowe;
- uwolnienie cen produktów rolno-żywnościowych spod kontroli administracyjnej oraz zniesienie dotacji do tych produktów i do środków produkcji (Polska stała się w tym okresie jednym z krajów o najniższej stopie subsydiowania rolnictwa);
- zliberalizowanie handlu z zagranicą;
- gwałtowne pogorszenie warunków kredytowania, które objęło kredyty zaciągnięte wcześniej (bardzo wysokie odsetki).

Czynniki te wpłynęły na pogorszenie relacji cen między produktami rolniczymi a środkami produkcji, przyczyniając się do trudnej sytuacji ekonomicznej gospodarstw i do upadłości wielu z nich.

Lata dziewięćdziesiąte według Klepackiego [5] odznaczają się wyraźnym wzrostem konkurencji między krajami, kompaniami, przedsiębiorstwami.

Obecnie podstawowe pytanie bez względu na sektor produkcji czy usług brzmi: jak być konkurencyjnym? Czy polskie rolnictwo i jego gospodarka rolna, które po częściowej zmianie polityki rolnej w latach 1994–1995 (m.in. niżej oprocentowane tzw. preferencyjne kredyty) zaczęło wychodzić z zapaści, sprosta tej konkurencji, pokaże przyszłość. Potencjał naszego rolnictwa jest znaczny, jednak poprawa sytuacji w gospodarstwach rolnych wymagać będzie długiego czasu, wielu wyrzeczeń, pomocy ekonomicznej, a przede wszystkim unikania popełniania błędów przez polityków. Uniknęła tego Unia Europejska, a w szczególności Francja, których dane dotyczące rozwoju rolnictwa w analizowanych latach przytoczono dla lepszej ilustracji problemu.

Geneza powstania i rozszerzania Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej

---

W okresie powojennym w rolnictwie krajów Europy Zachodniej szukano nowych rozwiązań. Chciano zapewnić wzrost produkcji, poprawić efektywność gospodarowania oraz integrację rolnictwa między różnymi państwami.

1 stycznia 1958 r. na podstawie uchwały Traktatu Rzymskiego z 1957 r. została utworzona Europejska Wspólnota Gospodarcza (EEC) przekształcona później w Unię Europejską (EC). Do EEC wstąpiło sześć państw: Francja, RFN, Włochy, Holandia, Belgia i Luksemburg. W 1973 r. dołączyły do nich Wielka Brytania, Irlandia i Dania, w 1981 r. została przyjęta Grecja, a w 1986 Hiszpania i Portugalia. Państwa te przez prawie dziesięć lat stanowiły dwunastkę Unii Europejskiej. W styczniu 1995 r. do Unii dołączyły trzy kolejne kraje: Austria, Finlandia i Szwecja. Europa dwunastki stała się Europą piętnastki. Stan ten nie będzie chyba trwał zbyt długo, gdyż rozszerzenie Unii Europejskiej o dalsze kraje zostało zaprogramowane na europejskim szczycie w Kopenhadze w grudniu 1993 r.

Pięć krajów Europy Środkowej i Wschodniej: Czechy, Estonia, Polska, Słowenia i Węgry zostały w 1997 r. pozytywnie zaopiniowane do negocjacji o przyjęcie do Unii Europejskiej. Mają się one rozpocząć w 1998 r., a za kilka lat Polska może stać się członkiem Unii Europejskiej.

Przed Polską i jej rolnictwem pojawia się — poprzez integrację — szansa awansu ekonomicznego i cywilizacyjnego [11].

Wspólna Polityka Rolna w krajach Unii Europejskiej i jej zmiany

---

Układ Rzymski z 1957 r. (artykuł 39) przewidywał prowadzenie Wspólnej Polityki Rolnej — Common Agricultural Policy (CAP), która miała zapewnić racjonalne bilansowanie między producentami a konsumentami żywności. Polityka ta w różnych krajach zmieniała się, lecz przez różną pomoc i ochronę rolnictwa (dopłaty do cen, ceny interwencyjne, ceny stałe) produkcja rolnicza w Europie Zachodniej do wczesnych lat osiemdziesiątych systematycznie wzrastała. Polityka ta doprowadziła do modernizacji gospodarstw, wzrostu wydajności pracy, ale także do nadprodukcji żywności, której magazynowanie stało się bardzo kosztowne [12]. W latach 1984–1985 zaczęto więc wprowadzać do rolnictwa politykę bardziej restrykcyjną, ograniczającą wzrost produkcji [6]. W 1992 r. wprowadzono głębszą reformę subwencji do cen zbóż, roślin oleistych, wołowiny i mleka [9]. Spowodowało to obniżkę cen tych produktów i ograniczanie rozmiarów ich produkcji przez zmniejszanie obszaru uprawy, obniżanie poziomu nawożenia oraz zmniejszanie obsady zwierząt.

Dla złagodzenia skutków wynikającego stąd obniżenia dochodów rolników wprowadzono rekompensaty w formie kwotowych dopłat z tytułu zmniejszonej produkcji czy z tytułu odłogowanej w sposób racjonalny ziemi (obsiewanie trawami). Obecnie duży nacisk we Wspólnej Polityce Rolnej kładzie się również na ochronę środowiska i rozwój terenów zaniedbanych.

Udział Unii Europejskiej w światowej produkcji rolnej, zmiany w zatrudnieniu w rolnictwie i w wielkości gospodarstw

---

Jak wynika z najnowszych publikacji [15], udział zatrudnienia w rolnictwie w stosunku do zatrudnienia ogółem w 15 krajach UE zmniejszył się w latach 1958–1994 z 19% do 6%. W 1994 roku najmniejszy był udział zatrudnionych w rolnictwie Wielkiej Brytanii — tylko 2,2%, w Niemczech 3,0%, w Holandii 4%, Francji 4,8%, najwyższy udział zaś dotyczył rolnictwa Grecji — aż 20% ogółu zatrudnionych.

Zmniejszała się powierzchnia użytkowanych gruntów, zmieniała się technologia produkcji, wydajność produkcji i pracy oraz obszar gospodarstw. W 1994 roku 12 krajów UE było znaczącym producentem żywności w świecie — ich udział w świa-

Tabela 1. Zmiany przeciętnego obszaru gospodarstw w krajach Unii Europejskiej w latach 1970–1995

Kraj	1970 r.	1980 r.	1987 r.	1995 r.
Belgia	11,6	15,4	17,3	18,8
Dania	20,6	24,9	32,5	39,6
Niemcy	11,7	15,3	17,6	30,3
Grecja	4,4	4,6	5,3	4,5
Francja	21,0	25,9	30,7	38,5
Irlandia	17,7	22,6	22,7	28,2
Włochy	7,5	8,0	7,7	5,9
Holandia	13,0	15,6	17,2	17,7
Wielka Brytania	56,8	68,7	68,9	70,1

towej produkcji mleka wynosił 22,2%, masła 21,7%, mięsa 17,8%, zbóż 13,2%, a wina aż 59,4%. Porównanie stosunkowo małego terytorium 15 krajów UE — wynoszącego 3,2 mln km² z terytorium świata 136,6 mln km² i liczby mieszkańców UE (372 mln) z ludnością świata liczącą 5702 mln wskazuje na bardzo duże osiągnięcia UE.

Gospodarstwa rolne w krajach Unii Europejskiej są bardzo zróżnicowane. Zmiany zaistniałe w średniej wielkości obszarowej gospodarstw w latach 1970–1995 ilustruje tabela 1.

Duże zmiany nastąpiły również w użytkowaniu ziemi. Znaczna jej część została wyłączona z rolniczego użytkowania — około 5 milionów ha. Została ona przeznaczona pod budowę dróg i autostrad, budownictwo mieszkaniowe, przemysłowe, rekreacyjne, ekologiczne strefy chronione, zalesienie. Znaczący ubytek użytków rolnych w większości krajów UE został z nadwyżką zrekompensowany przyrostem plonów i wydajności zwierząt, które osiągnięto dzięki racjonalnej polityce, rozwojowi nauki i nowym technologiom produkcji.

Zmiany w rolnictwie Francji

Francja jest największym producentem żywności w Unii Europejskiej. Jej produkcja rolnicza wynosząca blisko 44 miliardy ECU stanowi ponad jedną piątą produkcji wszystkich krajów UE [13]. W tabeli 2 podano dane charakteryzujące rolnictwo 12 krajów UE i Francji.

Obszar Francji wynosi ok. 549 tys. km², z czego 61% zajmują użytki rolne, 27% — lasy, a 12% — nieużytki. Od około 20 lat powierzchnia gruntów ornych powoli powiększa się kosztem trwałych użytków zielonych. Od czasu wprowadzenia w życie nowej Wspólnej Polityki Rolnej zmieniła się we Francji struktura upraw na gruntach ornych. Zmniejszyła się powierzchnia uprawy zbóż i roślin oleistych. Powierzchnia ugorów licząca w latach osiemdziesiątych ok. 200 tys. ha wzrosła znacznie i w 1994 r. wynosiła 1,9 mln ha. W 1995 r. wraz z rozwojem na gruntach odłogowanych produkcji roślin przemysłowych na cele niekonsumpcyjne, powierzchnia odłogów zmniejszyła się do 1,7 mln hektarów.

Rolnictwo francuskie w 1993 r. posiadało ok. 1 400 000 sztuk traktorów z czego połowę stanowiły ciągniki o mocy 55 KM. Średnia wielkość gospodarstwa we Francji systematycznie wzrastała z 18,8 ha w 1970 r. do 38,0 ha w 1995 r.

W 1995 r. było we Francji ok. 730 tys. gospodarstw, tj. o ponad połowę mniej aniżeli w 1970 r. W okresie 1970–1988 liczba gospodarstw spadała o 2,9% rocznie. Tempo tego spadku wzrosło do 4,7% rocznie między 1988 a 1993 r. Tłumaczy się to stopniowym obniżaniem wieku emerytalnego (60 lat od 1 stycznia 1990 r.) i innymi inicjatywami dotyczącymi wcześniejszych emerytur dla rolników. Spadała liczba gospo-

Tabela 2. Niektóre dane charakteryzujące 12 krajów UE i Francji (1993 r.)

Wyszczególnieni	12 krajów UE	Francja
Powierzchnia [tys. km]	2368	549
Ludność [mln]	346	58,1
PKB [mld USD]	15832	1327
Powierzchnia użytków rolnych [mln ha]	129	33
Liczba gospodarstw [tys.]	7600	730
Średnia powierzchnia gospodarstwa [ha]	14	38
Udział rolnictwa w PKB [%]	2,5	2,5

Tabela 3. Pogłowie zwierząt we Francji w latach 1970–1994 [tys. sztuk]

Wyszczególnienie	1970	1980	1994
Bydło	21643	23554	20522
w tym krowy	9978	10247	8760
Trzoda chlewna	12284	11610	14593
Owce	10065	13127	10320
Kozy	882	1263	1067
Konie	514	361	344
Drób	181062	228713	299956

darstw indywidualnych, a rosła liczba spółek i spółdzielni (w ciągu 20 lat ich liczba wzrosła czterokrotnie). Obecnie stanowią one 11% wszystkich gospodarstw rolnych.

Rolnictwo francuskie uzyskuje wysoką wydajność jednostkową z uprawianej powierzchni lub od sztuki zwierząt, co najmniej dwukrotnie wyższą niż w Polsce. W 1995 r. uzyskana roczna wydajność mleka krów wyniosła 5437 kg, a średnie plony: zbóż — 63,9 dt/ha, buraków cukrowych — 665 dt/ha. Zużycie nawozów sztucznych w roku 1993/94 na 1 ha użytków rolnych wynosiło 152,7 kg czystego NPK. W 1993 r. nawodnionych zostało 1,5 mln ha — dwa razy więcej aniżeli w 1979 r. Mimo różnych nacisków Wspólnej Polityki Rolnej rolnictwu francuskiemu, w przeciwieństwie do polskiego, udało się utrzymać wysokie stany pogłowia zwierząt (tab. 3).

Zmiany w rolnictwie i w gospodarstwach rolnych w Polsce

Po wojnie w polityce rolnej i w jej oddziaływaniu na strukturę agrarną można wydzielić kilka okresów.

- pierwszy (1944–1948) nazywany często okresem reformy rolnej i stabilizacji gospodarki chłopskiej,
- drugi (1949–1956) to okres przyspieszenia kolektywizacji oraz znacznego obciążenia rolnictwa kosztami industrializacji,
- trzeci (1957–1970) to okres tzw. nowej polityki rolnej, w którym wstrzymano uspołdzielczenie rolnictwa i zapewniono pewną stabilizację gospodarstw chłopskich,
- czwarty (1971–1980) to okres dużej zmienności polityki rolnej charakteryzujący się postępującymi trudnościami gospodarczymi, ale też najlepszy okres dla mo-

- dernizacji gospodarstw; często jeszcze dziś okres ten, zwłaszcza w jego pierwszej połowie, jest uważany przez wielu rolników za najlepszy dla polskiego rolnictwa.
- piąty (1980–1989) to lata kryzysu społeczno-gospodarczego kraju, prób różnych reform i formalne zakończenie eksperymentów z uspołecznianiem rolnictwa przez wprowadzenie do konstytucji (1985 r.) zapisu o trwałości prywatnej własności rolnej,
  - szósty (od 1990) to okres przebudowy systemu gospodarczego, transformacji i prywatyzacji, prób zmian struktury agrarnej; jak dotychczas szczególnie pierwsze lata tego okresu 1990–1992 przyniosły polskiemu rolnictwu dużo trudności i rozczarowań.

Zajmijmy się bliżej niektórymi ważniejszymi zmianami dokonanymi w polskim rolnictwie w ww. okresach. Jak wynika z opracowań Instytutu Ekonomiki Rolnej [2] pięciolecie 1971–1975 było najdłuższym w powojennej historii polskiego rolnictwa okresem wysokiej dynamiki produkcji rolniczej i przyspieszenia tempa jej wzrostu.

Osiągnięcie to było wynikiem zarówno poprawy ekonomicznych warunków produkcji rolnej, zwłaszcza zniesienia obowiązkowych dostaw produktów rolnych i podniesienia cen skupu, przyspieszenia tempa wzrostu nakładów inwestycyjnych i produkcyjnych w rolnictwie, jak też wydatnego zwiększenia importu pasz, który umożliwił przyspieszenie produkcji zwierzęcej. Wyraźnie wzrosły realne dochody gospodarstw chłopskich. Zaczęły pojawiać się nowoczesne wyspecjalizowane gospodarstwa. Rozwinęła się kontraktacja płodów rolnych między rolnikami a zakładami przetwórstwa rolno-spożywczego. W latach 1971–1975 wyraźnie wzrosła produkcja rolna, szczególnie zwierzęca (tab. 4).

W 1970 r. istniało w Polsce 2935 tys. gospodarstw indywidualnych (powyżej 1 ha), w 1980 r. było ich 2390 tys., w 1990 — 2138 tys. [1]. Gospodarstwa indywidualne użytkowały około 80% arealu rolnictwa, a średnia wielkość 1 gospodarstwa

Tabela 4. Pogłowie zwierząt w Polsce [mln sztuk]

Wyszczególnienie	1970	1975	1980	1990	1995
Bydło	10,8	13,3	12,6	10,0	7,3
w tym krowy	6,1	6,1	6,0	5,0	3,6
Trzoda chlewna	13,4	21,3	21,3	19,5	20,4
Owce	3,2	3,2	4,2	4,2	0,7
Konie	2,6	2,2	1,8	0,9	0,6

wahała się w tym okresie od 4–6 ha użytków rolnych. Natomiast w 1995 r. było w Polsce 2048 tys. gospodarstw indywidualnych gospodarujących na 82% powierzchni użytków rolnych. Średnia ich wielkość wzrosła do ok. 7,6 ha, była jednak dwukrotnie mniejsza niż średnia wielkość gospodarstwa w krajach Unii Europejskiej [14].

Według badań Józwiaka [4] tylko około 1/3 z obecnych indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce ma szansę na dalszy rozwój. W jeszcze w trudniejszej sytuacji znalazły się gospodarstwa byłych PGR-ów. Zajmowały one w połowie lat siedemdziesiątych znaczące miejsce w rolnictwie kraju. W użytkowaniu państwowych przedsiębiorstw rolnych należących do różnych resortów znajdowało się 3383 tys. ha użytków rolnych, tj. 17,7% powierzchni krajowej [8]. Wytwarzały około 18% globalnej produkcji całego rolnictwa i były w tym czasie dostawcami większości zbóż kwalifikowanych, sadzeniaków ziemniaka, zwierząt hodowlanych. Przedsiębiorstwa te odegrały znaczącą rolę we wdrażaniu postępu w rolnictwie, a przy ich pomocy byli przygotowywani młodzi fachowcy rolnictwa (praktyki uczniowskie i studenckie, staże zawodowe itp.). Państwowe przedsiębiorstwa rolne w Polsce powstały w wyniku przejęcia przez państwo dawnych prywatnych majątków ziemskich, które nie uległy parcelacji w wyniku reformy rolnej, a których ziemie musiały być zagospodarowane. Przeszły wiele różnych reorganizacji i systemów zarządzania.

Wprowadzenie w 1990 r. nowej polityki rolnej, a zwłaszcza decyzję o szybkim zniszczeniu własności państwowej byłych PGR-ów, należy uznać za szkodliwe dla gospodarki kraju.

Reformowanie byłych PGR-ów i ich dostosowywanie się do gospodarki rynkowej było konieczne. Nagły ich upadek przyniósł duże straty polskiemu rolnictwu i gospodarce, a 400 tys. pracowników byłych PGR-ów stało się bezrobotnymi utrzymującymi się nie z pracy, a zasiłku.

Przyczyn upadku byłych PGR-ów było wiele; za najważniejsze uważam następujące:

- Wprowadzenie w 1981 r. tzw. samorządu robotniczego. Załogi zaczęły decydować o powoływaniu kierowników, o coraz większych dla siebie wynagrodzeniach bez względu na uzyskiwane wyniki, grozić, strajkować. Przyniosło to wiele szkód gospodarczych. Mimo to wiele przedsiębiorstw wychodziło z tego obronną ręką.
- Dotacje w końcu lat osiemdziesiątych, wbrew temu co się często mówi, ograniczały się głównie do dopłat do działalności socjalnej przedsiębiorstw (przedszkola, stołówki, mieszkania itp.).

— Otwarcie granic i możliwości przywozu w 1990 i 1991 r. bez ceł nieograniczonych ilości spirytusu, mleka, mięsa i przetworów spowodowały trudności ze zbytem. Stały gorzelnie rolnicze, marnował się surowiec (ziemniaki), nie było zbytu na wyprodukowane mleko, mięso, gdyż subsydiowane produkty zagraniczne, sprzedawane w Polsce po niskich cenach, były bardziej atrakcyjne niż produkty krajowe.

Pojawiła się też decydująca przyczyna, tzw. pułapka kredytowa (wprowadzona w 1990 r.) — wysokie oprocentowanie, które objęło nawet kredyty zaciągnięte wcześniej. W sytuacji ekonomicznej, w jakiej znalazła się większość byłych PGR-ów nie było już wyjścia bez pomocy i interwencji państwa, która jednak nie nadeszła ani w 1990, ani w 1991 roku. Dobre przedsiębiorstwa stawały się stopniowo bankrutami nie posiadającymi zdolności kredytowej, ani środków na dalsze gospodarowanie. Nie pomogła wyprzedaż prawie za bezcen maszyn i inwentarza żywego. Wiele cennych stad zwierząt hodowlanych uległo likwidacji. Zabudowania wielu przedsiębiorstw szczególnie na ziemiach północnych i zachodnich uległy dewastacji.

W połowie 1992 r. około 70% ogólnej liczby byłych PGR-ów utraciło zdolność kredytową. Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa, która zajęła się restrukturyzacją byłych gospodarstw państwowych, powołano z opóźnieniem. Na majątku zlikwidowanych 1666 przedsiębiorstw państwowych, o przeciętnej powierzchni 2251 ha, Agencja zorganizowała do końca 1996 roku 5,4 tys. gospodarstw w nowych formach prawnoorganizacyjnych o średnim obszarze 571 ha. Zdecydowaną większość — prawie 85% nowych gospodarstw — Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa oddała w dzierżawę, która — jak wykazuje doświadczenie niektórych krajów Unii Europejskiej — pomogła polepszyć strukturę obszarową gospodarstw [3]. Dzierżawa w tych krajach jest tylko uzupełnieniem gospodarstw właścicieli. W Polsce natomiast obecnie prawie wyłącznie rozwiązuje sytuację na ziemiach byłych PGR-ów. Dzierżawca nigdy jednak nie dorówna właścicielowi w trosce o racjonalny rozwój przedsiębiorstwa.

Wnioski

Jak wynika z przedstawionego przeglądu zmian dokonanych w latach 1970–1995 rolnictwo polskie przeszło wiele przeobrażeń, jednak ciągle — w przeciwieństwie do rolnictwa krajów Unii Europejskiej — jest opóźnione w rozwoju w stosunku do wymogów współczesnej europejskiej modernizacji. W wyniku błędów polityki rolnej

rolnictwo polskie nadal znajduje się w trudnej sytuacji ekonomicznej. Na 1 ha zatrudnia cztery razy więcej ludzi niż rolnictwo UE. Wieś polska jest przeludniona, gospodarstwa rozdrobnione (dwukrotnie mniejsze niż w UE).

W przeciwieństwie do Francji — największego producenta żywności w UE, która mimo różnych ograniczeń utrzymała swoje pogłowie bydła i owiec, w Polsce wiele najcenniejszego materiału hodowlanego uległo w latach dziewięćdziesiątych likwidacji, podobnie jak wiele dobrych dużych przedsiębiorstw, które mogłyby być konkurencyjne dla rolnictwa UE. Polska, kraj o największym potencjale rolniczym z krajów obecnie ubiegających się o członkostwo UE, zajmująca piąte miejsce w Europie pod względem użytków rolnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (0,48 ha) potrzebuje racjonalnej polityki rolnej oraz wsparcia ekonomicznego z zagranicy w przekształceniach, w modernizacji gospodarstw i we wzroście zatrudnienia na wsi poza rolnictwem.

Literatura

-
- [1] Borkowski B., Stańko S. 1997. Prognoza liczby gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych w Polsce do 2000 roku. Wydawnictwo SGGW, Warszawa..
  - [2] Grochowski Z. 1976. Rolnictwo polskie w latach 1971–1975 i aktualne problemy jego rozwoju, IER, PWRiL, Warszawa..
  - [3] Guzewicz W. 1997. Kierunki rozwoju i efektywność gospodarstw wielkoobszarowych w wyniku przekształceń własnościowych w rolnictwie. Wydawnictwo SGGW, Warszawa..
  - [4] Józwiak W. 1996. Teraźniejszość i przyszłość polskiego rolnictwa. Fundacja „Rozwój SGGW” Warszawa.
  - [5] Klepacki B. 1997. Teoria zmian w przedsiębiorstwie rolniczym. Wydawnictwo SGGW, Warszawa..
  - [6] Kosicki J. 1995. Niektóre doświadczenia Wielkiej Brytanii w rozwoju rolnictwa i terenów wiejskich. Zeszyty Naukowe AR w Krakowie, nr 2.
  - [7] Kosicki J. 1996. Dyskusje nad aktualnymi problemami prywatyzacji rolnictwa. Fundacja „Rozwój SGGW” Warszawa.
  - [8] Kosicki J. 1997. Organizacja przedsiębiorstw rolnych w latach 1937–1997 (Tak ją widziałem). AR w Szczecinie.
  - [9] Okuniewski J. 1996. Zróżnicowanie rolnictwa w krajach Unii Europejskiej. Problemy Integracji Rolnictwa (2/96) Warszawa..
  - [10] Plewa J. 1997. Przed rozpoczęciem negocjacji. *Nowe Życie Gospodarcze* Nr 44, Warszawa..
  - [11] Siekierski C. 1997. Szanse i wyzwania dla polskiej wsi i rolnictwa wynikające z integracji Polski z Unią Europejską. UE, FAPA, Warszawa.
  - [12] Tracy M. 1993. Food and Agriculture in a Market Economy, APS Genappe.

- [13] Zespołowa. 1996. Rolnictwo francuskie, wspólna polityka rolna, rozszerzenie Unii Europejskiej. FAPA-Phare, Warszawa.
- [14] Zespołowa. 1996. Guide — Welcome to Polish Agrobusiness. Phare-FAPA, Warszawa
- [15] Zespołowa. 1997. The European Union — Key Figures. ECSC-EC-EAEC, Brussels, Luxembourg.

Changes in agricultural farms in the European Union and in Poland (1970–1995)

Summary

The structural changes in agricultural farms in the European Union and in Poland during the period 1970–1995 have been analyzed. As a result of the Common Agricultural Policy (CAP) of the European Union the agricultural farms in Western Europe have been modernized, the labour productivity has increased but it has also caused the overproduction of food; therefore CAP has been reoriented to environmental protection and to help the underdeveloped regions.

The example of France, the biggest EU food producer, has been presented and analyzed.

The situation of agricultural farms in Poland compared with the European Union shows that there are still many difficult structural problems which must be solved in the context of Poland's accession to the European Union.

Prof. dr hab. Janusz Kosicki
Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa